

Torsdag med THORS

22.11.84

VAJAR, inte svajar, gör vimpeln i dikten om Båkländets vackra Maja – det kan alla som brukar sjunga den lägga på minnet. I övrigt är bl.a. mujkor, hälar och häften på tapeten i dag.

Är ordet **mujka** en finlandism? lyder dagens första fråga.

Ja. Det är välkänt hos oss; såsom den frågande påpekar, kallas fisken siklöja i Sverige. Ursprunget är det finska ordet **muikku**. Vårt **mujka** är alltså ett lånord från finskan och en finlandism, dvs. ett svenskt ord, som enbart brukas här i Finland. Ordet är dock gammalt: det första kända exemplet på dess förekomst i svenskan är från 1738, och Porthan brukade det under samma århundrade.

Vi känner, troligen alla, den kända dikten om Båkländets vackra Maja, som ju skrevs av Mörne och sedan kom att sjungas så mycket. – En läsare påpekar, att den tredje raden mycket ofta sjungs oriktigt: **svaja** i stället för originalets **vaja**. I den raden heter det: "ser du min vimpel vaja" och i slutstrofen "Grannare vimplar vaja". Det är att märka, att vi inte talar om att "vimplar svajar", däremot att de **vajar**. **Vaja** betecknar en mer stillsam rörelse än **svaja**. (Felet med **svaja** beror enligt insändaren på att den oriktiga texten kom in i den kända sångboken "Sjung".)

En annan läsare har funderat över orden **oförvägen** och **förvägen**. Bägge orden förekommer faktiskt i ordböcker; jag är något oviss, om vi någonsin använder **förvägen** här i landet.

Oförvägen kan återges med "djärv, dristig, våghalsig", således med ungefär samma ord som läsaren använder. Vårt **oförvägen** uppges vara lån från tyskans **unverwegen**. I nutiden är dock **verwegen**, som ungefär betyder "fast besluten", vanligare.

Det svenska **förvägen** är numera "mindre brukligt" enligt Svenska Akademiens ordbok. Det betyder "djärv, dristig", liksom det vanligare **oförvägen**. **Oförvägen** återger precis tyskans **unverwegen**, medan **verwegen**, utan **un-**, har återgetts med svenskans **förvägen**.

Från en annan läsare kommer en fråga om härledningen av ordet **kräpp** (om tyg eller papper). **Kräpp** är ursprungligen det franska **crepe** (med ungefär samma uttal), förmedlat av tyskans **Krepp**.

Samme läsare undrar också över härledningen av vårt vanliga **häl** (på foten).

Vårt **häl** är välkänt i många germanska språk. Det kanske räcker att nämna det engelska **heel**. Det är också besläktat med det nästan glömda **hå** "ärtull".

En läsare säger: "Jag blev mycket häpen, då jag såg ordet **skrivbok** i en text, som jag förstod måste vara rikssvensk och att man avsåg vårt ord **häfte**. Används då ordet **häfte** inte alls i Sverige?"

Ordet **häfte** finns också i Sverige, dels i betydelsen "häfte som man skriver i", dels om "en häftad del av en bok" (t.ex. "Fänrik Ståls sägner, första häftet"). I betydelsen "häfte i skolan, t.ex. för övning i räkning eller språk" har **skrivbok** blivit vanligt.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

29.11.84

FRÅN KRUKOR till färfioler går de besvarade frågornas väg genom språkspalten i dag. Ni kommer väl ihåg att den står öppen för alla läsare som har något på hjärtat: skriv och fråga! Brevens adresseras till professor Thors, c/o Hufvudstadsbladets redaktion, Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors.

En läsare frågar om ursprunget till vårt **kruka** om en räddhågad eller feg man (t.ex. "Du är en riktig kruka").

Problemet med **kruka** i denna användning har diskuterats av flera språkmän. Somliga vill sammanhålla det med dialektordet **kruker** "rädd, försagd", en bildning till dialekt verbet **kruka** "gå krokig". Andra vill hålla före att vårt **kruka** i betydelsen "feg karl" är vårt vanliga ord **kruka** i överförd användning. Det är inte sällsynt att ord för "kär!" används i nedsättande innebörd. Vi brukar ju ofta ordet **potta** om en person, det engelska **big pot** används om en "viktig person" (och vårt **kakel** brukades förr också om en "viktig" person). Jag är själv benägen att sätta personbeteckningen **kruka** i samband med ordet för "kär!".

Samme läsare frågar: Vem är den Estlander, som äsyftas med uttrycket "I så fall, sade Estlander"?

Den lilla historien fortsätter: "så skall jag få be om en kyss". – Det gällde för mig att få reda på, vilken Estlander som avsågs. Flera av mina bekanta kände till uttrycket och en av dem råkade känna en medlem av släkten. Denne man bekräftade det som ett par av mina bekanta hade antagit: det rörde sig om det adlade statsrådet, professorn Carl Gustaf Estlander (1834 – 1910). Estlander, som var professor i estetik och nyare littera-

tur, var en av landets ledande kulturgestalter, ordförande i Svenska litteratursällskapet. Den lilla händelsen berättas om C. G. E. och hans sedermera hustru, dotter till en guvernör Federley.

En annan version av historien berättar om att Federley skall ha överraskat det unga paret och uppmanat C. G. E. att "göra slag i saken".

Ett par frågor kom till mig för en längre tid sedan.

Den första gäller ordet **vårdhänvisning** (det finska **hoitoonohjaus**). En **vårdhänvisning** gäller en missbrukare, t.ex. av narkotika. Det är ett mer speciellt ord än det vanliga **remiss**.

Den andra frågan avser ordet **arbetsförhållande** (finskans **työsuhte**). I detta fall är överläggningen mindre lyckad: det hade varit bättre att skapa en term som **anställningsförhållande**. Mikael Reuter, som jag har samtalat med, påpekar, att vi nästan har glömt ordet **anställning**, tyvärr.

En annan läsare berör några uttryck, som används av en skånsk vän. Det första är "Denna resa företogs 1973." Skåningen vill i stället säga **Denna resan**.

Denna + ett substantiv i bestämd form är en bekant skånska (skånska språkegenhet). Det heter enligt mina erfarenheter **denna resan** ofta i Skåne. – I Finland och i Uppsverige säger man normalt **den här gången**, i södra Sverige ofta **denna gången**. Jag har dock en känsla av att detta sydsvenska mönster håller på att breda ut sig norrut.

Samme läsare frågar vidare, om ordet **färfiol** kommer från franskan genom en felaktig översättning av franskans **gigot** ("färstek") med vårt **giga** "fiol"?

Det tror jag inte. **Fiol** i **färfiol** torde vara givet med tanke på likheten med ett färlår, varav man skär skivor när man håller det mot bröstet.

Carl-Eric Thors